

ADY ENDRE IRODALMI KÖR, NAGYVÁRAD

Az 1981. május 15-én tartott ülés anyaga. A résztvevők száma kb. 40.

Meghívott: **Balogh Edgár** közíró

Az előadás címe: **Közügy és szellemiség**

Az ülés vezetője: **Varga Gábor** vegyészmérnök, a kör vezetőségének tagja

Varga Gábor: Köszöntöm minden résztvevőjét, legfőképpen kedves vendégünket, Balogh Edgár közírót, egyetemi tanárt, a *Sarló* volt vezetőjét, a *Táj és nép*, a *Dunamenti párbeszéd*, a *Vargyasi változások*, *Mesterek és kortársak* és még számtalan könyv szerzőjét, aki idejéből szakított kevés időt, hogy eljöjjön hozzánk, és egy előadással, amelynek címe **Közügy és szellemiség**, másfél éves intervallum után ismét szóljon hozzánk. - Professzor úr...

Balogh Edgár: Kedves barátaim! Örülök, hogy baráti, szűk, de atmoszférás körben beszélhetek – mondhatnám bizalmasan – olyan kérdésekről, amelyek bizony ellentmondásokat tartalmaznak, és vitákat is keltenek.

Ami a vitákat illeti, ezelőtt jó néhány évvel itt, Nagyváradon egy szabadegyetemi előadáson már foglalkoztam bizonyos irodalmi vitákkal, és akkor azzal a konklúzióval zártuk a beszélgetést, hogy az irodalmi viták tulajdonképpen serkentőleg hatnak az irodalmi életre. Beszéltünk ott például a *vallani és vállani* vitáról, a *Korunk* és az *Erdélyi Helikon*, illetve Gaál Gábor és Koós Károly vitájáról, beszéltünk a transzilvanisták és az ifjú realisták, az *Erdélyi Enciklopédia-csoport* vitájáról, azután szó volt arról az újra meg újra visszatérő *urbánus vagy népi* vitáról, amelynek legutolsó hulláma a *Csipkerózsika-vita* volt, és engedjék meg, hogy most is egy aktuális vitából induljak ki a beszélgetés fölvetésére.

Mi az a probléma, ami ma vitára serkent, hol nyíltan, hol suttogva, mi az, ami foglalkoztatja Kolozsvárt vagy Bukarestben vagy Marosvásárhelyt vagy Sepsiszentgyörgyön az írói köröket? Ez az aktuális vita jelenleg a kísérleti irodalom avagy közügyi irodalom vagy közügyi szellemiség körül folyik. Röviden arról van szó, de hát aztán bővebben is kitérünk rá, hogy kialakultak bizonyos szellemi csoportosulások, irányzatok, iskolák, nemzedéki jelleggel is, csoportjelleggel is, köri jelleggel is, amelyeknek a témaköre új, szép, érdekes, de a tömegekkel való közvetlen kapcsolata – mondjuk – laza. És így fölvetődik megint nemzedéki, csoport-, iskolai, köri jelleggel, s nem egy helyütt, az a probléma, hogy hogyan lehetne az új irodalom új kísérleti eredményeit valahogyan közönséghez, a közügyhöz közelebb hozni. Hát erről a vitáról fogunk ma beszélni. Nem kell elfogadni azt, amit én mondok, de nagyon kérem, hogy vegyék tudomásul, van ilyen nézet, felfogás, és érdemes erről a nézeteket szembesíteni.

Ami a vitakérdéset még megelőzően leszögezendő, az a fogalmak tisztázásának az igénye. Ahhoz, hogy jól vitatkozhassunk, hogy egy kérdéset sokoldalúan megvitathassunk, megforgathassunk, ahhoz meg kell egyeznünk bizonyos fogalmak közös meghatározásában, mert különben – hogy úgy mondjam – a szavak játékán elfolyik a tartalom. Én arra fogok most törekedni, hogy megpróbáljam bizonyos tárgyilagosság igényével, kívánságával az olyan fogalmakat, mint közügyiség, kísérleti irodalom, elidegenedés, tömegkapcsolat, népszerűség, népszolgálat – ezeket a kérdéseket, ezeket a fogalmakat szeretném kissé közelebb hozni, annál is inkább, mert hiszen a nemzetiségtudomány, a nemzetiségi felelősség kérdésével a nemzetiség fogalmának a tisztázása is jár.

Nézzük tehát meg, hogy mi is ennek a már sok helyütt folyó, kibontakozó vitának az értelme? Mi hozta létre?

Akaratlanul is a nemzedéki kérdéssel is találkozunk itt. A Forrás-nemzedéket már a hatvanas évek elején üdvöztük, például a Korunk, foglalkoztunk velük. Azóta ez a nemzedék befutott, hogy úgy mondjam: szinte uralkodóvá vált – Lászlófy Aladárnak a nemzedéke. Aztán jött egy másik Forrás-nemzedék: Farkas Árpádék, Molnos Lajosék, Király Lászlóék. De ma már egy harmadik Forrás-nemzedéknél is tartunk, amely egyre határozottabban dörömböl az ajtókon, és itt van. Ennek a harmadik Forrás-nemzedéknek a megfogalmazásai, az irodalmi stílusa váltotta ki tulajdonképpen azt a régóta lappangó, de most aztán már igazán nyíltan föllépő vitát: vajon nem-e szakad el az irodalom a szélesebb közönségtől?

Magának a fiatalságnak – most sarkítva mondjam – két ilyen szélsősége van. Mind a kettő értéket hordoz, mind a kettő figyelemre méltó, de – hogy úgy mondjam – bizonyos tartalmi különbségeket észlelhetünk, ha őket szembeállítjuk, sarkítjuk.

Az egyik, mondom, ez a – főleg irodalmi körökben, megítélésem szerint itt, az Ady Endre Irodalmi Körben is megnyilvánuló – kísérletezés, az irodalom legszabadabb asszociációival, tehát a képzetek szabad áramoltatásával; a másik pedig a Táncház-mozgalom, amely különösen Bel-Erdélyben, legutóbb Kolozsvárt 1200 főnyi résztvevővel, Székelyudvarhelyen, Sepsiszetgyörgyön, Marosvásárhelyen, a tévé útján Csákyék programjában, a Kaláka-programokban a közönség elé került, és egy kicsit nosztalgikus, de a folklórértékeket az utolsó pillanatban, talán eltűnésük előtt megragadó mozgalmat jelentenek. Ez a folklór mozgalom, a Táncház-mozgalom jelképrendszereket épít be a magyar szellemiségbe.

Az egyiknek a veszélye talán a leszűkülés a néprajz fele, a másiknak a veszélye talán az elidegenedés a szélesebb tömegektől, és a kísérletekbe, a laboratóriumba való önbefalazás.

Nos, ez a kettősség nemcsak a harmadik Forrás-nemzedék részéről nyilvánul meg. Ma már az ún. középnemzedékben is találkozunk olyan írói megnyilatkozásokkal, amelyeket hallatlanul értékeseknek minősíthetünk, ha nyelvi szempontból nézzük meg őket, ha a történeti információk közlése szempontjából értékeljük őket, ha – ahogy előbb mondtam – a szabad gondolat-áramoltatás, az agyostrom szempontjából vesszük kézbe őket. Regények jelennek meg, amelyek hol a szinonímáknak végtelen sorozatával nyelvi remekesek, hol a történelmi levelezések fölkapásával és szabad közlésével végtelenül hosszan a XVII. vagy XVIII. századba visznek minket, avagy pedig olyan filozófiai kerengésbe visznek be, és bővölnek el, amely a napi életnek a reáliáitól alaposan eltávoztat minket.

Irodalmi értékekről, jelentős művekről van szó, de ha őszintén megnézzük, hogy például mi a közönségviszhang, vagy ki az, aki ezt olvassa, akkor kiderülne, hogy az egyik könyv hiába jelenik meg 25.000 példányban, az olvasója legfeljebb 300 ember, aki végig is olvasta, a másik könyv hiába kap Pezsgő-díjat, végeredményben 50 ember az, aki elmondhatja őszintén, hogy én pedig végig éltem, végig olvastam, és nem is szólva arról, hogy esetleg van olyan kötet is, amely filozófusok elismerésével találkozik nemzetközileg, és húsz ember az, aki becsültesen végigforgatta a kötetet.

Persze, erre azt lehetne mondani, hogy később majd egy közönség belenő abba, amit ma még esetleg nem ért meg, vagy nem ragadja meg eléggé a figyelmét. Ez is igaz.

Értékes könyvekről van tehát szó, amelyeknek az értéke hosszú távon is majd visszahat nyelvi fejlődésünkre, irodalmi életünk kibontakozására, történelmi tudatunknak a fejlesztésére, és így tovább.

Igenám, de – és itt vessem be a nemzetiségtudományi szempontot – ha megnézzük azt, hogy mindez a kísérletezés, mindez – ahogy mondtuk – agyostromoltatás, mindez az elvonatkoztatott, az absztrakciókban remeklő laboratóriumi irodalom nem jut el széles

közönséghez, márpedig a nemzetiségnek széles, nagy olvasótábora van, és ez kielégítetlenül marad, akkor rájövünk egy bizonyos szakadékra irodalom és közönség lözött, és érthető, hogyha fölvetődik az igény, fölvetődik a bíráló hangja, és azt mondja, hogy kezdünk, úgy látszik, elszakadni a közönségtől, s irodalmi életünk vagy irodalmi lapjaink nem a széles olvasóközönségnek szólnak.

Hogy milyen károsodás következik be – nem az értékek következtében, nehogy félreértés legyen, az értékek maradtak –, hanem amiatt, hogy nincs tömegolvasmány, tehát egy hiány miatt, azt talán megíthatja az, aki körül néz tömegeink életében, s figyel nyelvrohlást, figyel irodalmi lemaradást, figyeli a giccsnek az előtörését, figyeli az olvasmányos anyag hiányát, figyeli azt, hogy bizonyos mértékig lemaradtunk a legszélesebb olvasórétegektől.

Kérem, engedjék meg, hogy itt nem is annyira az írókra utaljak – az író ír, ha kísérleti jelentőségű, akkor is írnia kell –, de a kiadók és a lapok mit csinálnak, azt már egy kicsit jobban meg kell nézni, mert ott már az is szerepet játszik, hogy hogyan szolgálják a legszélesebb közönséget. Nem először mondom, ismétetek, hogyha megnézzük irodalmi életünket statisztikailag, akkor körülbelül azt a képet kapjuk, hogy van egy 10-12 ezer főnyi közönség, amely olvassa a 4000 példányban megjelenő *Korunkat*, a 12.000 példányban megjelenő *A Hetet*, amely olvassa a 700 példányban megjelenő *Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményeket*, és amely olvassa az 5000 példányban megjelenő *Művelődést*. Ez a szűk kör a maga irodalmi rezervátum-jellegével nem azonos a széles magyar tömeggel, amelyet statisztikailag 450.000 olvasóra becsülhetünk, ha pontosan megnézzük a nemzetiségi számarányokat.

Persze nem azt mondom, hogy ehhez a 450.000 emberhez nem jut el olvasmány. Elsősorban a sajtó. Van olyan lap is, amely meghaladja a tizenötezres kört. Hiszen mondjuk a *Dolgozó Nő* 70-80.000 példányban jelenik meg, népszerű. Hiszen az *Előre* mint napisajtó 90 ezer vagy százezer példányban jelenik meg. És hogyha az összes helyi magyar lapokat – Szatmár, Nagyvárad, Temesvár, Brassó, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Marosvásárhely, Kolozsvár, Bukarest – megnézzük, akkor is százezres számot kapunk.

Igenám, de mi ma az irodalom és a tömegek kapcsolatáról beszélünk, és aki ismeri sajtónkat – és mind ismerjük –, tudja, hogy a sajtónk termelési és közigazgatási közléseket tartalmaz, bizonyos, kicsiny százalékban bírálatokat is könyvekről vagy ismertetéseket színdarabokról, de a szélesebb irodalmi atmoszférateremtést, a szélesebb közművelődési kérdéseket szaklapokra bízta.

Hogy érzékeltessem a helyzetet, meg kell mondanom, hogy például amíg az *Előre*nek volt vasárnapi melléklete, addig az *Előre* útján műszaki és természettudományi problémák, (fizikai, matematikai, kémiai, orvosi problémák, nem is beszélve a szépirodalomról) százezer ember kezébe jutottak. Amióta *A Hét* megalakult, ami örvendetes önmagában, azóta ez a témakör áthárult a *Hétre*, de ott csak 12.000 példányban jelenik meg. Tehát a visszaesés: több, mint nyolcvanezer ember kiesett az olvasók közül mindezekből a témakörökből, mert a napisajtó átengedte ezt a speciális lapoknak és közlönyöknek.

Könyvkiadóink: büszkeségünk. Remekelnek. És tudjuk azt, hogy a könyvgyűjtők öröme minden Kriterion-kötet, ha hozzájut, vagy minden Dácia-kötet, ha hozzájut. És még más kiadóink is vannak, amelyek – például az Eminescu Kiadó is, a Creanga Kiadó is – szép, ízléses kötésben, gyönyörű illusztrációkkal jó magyar könyveket adnak ki. De mert ezek a könyvek többnyire a folklór, a nyelvészet, a művelődéstörténet, a történelemtudomány szakkörén belül forognak, megintcsak ott vagyunk, mint a szépirodalommal, amelynek – mint mondtam – tizenötezres a köre, mert ezek a könyvek – mondjuk legyen ott szó Kalotaszeg

néprajzáról, vagy legyen szó történelmi tanulmányokról vagy nyelvészeti, nyelvművelő problémákról – ezek is egy szűkebb körnek szólnak.

Megint meg kell mondanom, a nyelvművelés az egy nyelvészeti kérdés is, bizonyos mértékig átcsurog ebből valami még a napisajtóba is, mert vannak nyelvművelő rovatok, de ezek nem mentik meg a nyelvromlástól – ebben a hatalmas, nagy műszaki átalakulásban, a tudományos műszaki forradalom idején, a demográfiai váltások idején – nem mentik át a nyelvet. A nyelvet csak az irodalmi atmoszféra mentheti át. Az irodalmi atmoszféra, amely lezsugorodott még a tizenöt ezres körön belül is apró kis – hogy úgy mondjam – szektákra.

Mit kell tenni? Hogy a könyvkiadóknak nyilvánvalóan az volna a föladatuk amint azt a múltkor már egy szárhegyi gyűlésen, egy, a Kriterion és a Korunk által rendezett értekezleten kimondották, hogy olvasmányos könyveket kell kihozni. Hiányzanak – kérem, ne ijedjenek meg a fiatal írók, hogy milyen konzervatív dolgot mondok –, de hiányzik például könyvtárainkból a Jókai-sorozat. Hiányzik a Gárdonyi-sorozat. Csak példákat ragadtam ki. Benedek Elek regényei például, amelyek rendkívül népszerűek és olvasmányosak, nem jelentek meg, azt hiszem, a Millenium óta. Tehát a Kosztolányi-regények vagy Móricz-regények nem jutnak el kellő számban ahhoz a széles közönséghez, mely ezt viszont szívesen olvasná és igényelné, mert kulturális emelkedettségi fokán eddig az irodalomig – a családtörténetig, a történelmi regényig – ért. Nem véletlen, hogy egy Makkai-regény megjelenik, és 30.000 példányban két nap alatt elfogy. Olvasmányossága miatt fogy el.

Ebből mi következik? Hogy kiadóinknak tervbe kéne venniük jobban a széles, népszerű, olcsó tömegkiadványoknak a kihozatalát.

Íróinktól nem azt várom, hogy most hagyják abba a saját önmegfogalmazásaikat, azokat a kísérleteket, amelyekből például a legfiatalabbak közül mondjuk – most csak kolozsvári példát hozok – Egyed Péternek vagy Szöcs Gézának az értékei már megszülettek. A nagy káoszról már kirobbant valami komoly érték. Nem azt mondom, hogy ezt hagyják abba, nem azt mondom, hogy a filozófiai esszé szabad gondolatkapcsolásaiból, ebből a folyamatból, ahol sokszor az értelmetlenségig fejezik ki a helyzetek értelmetlenségét – tehát őszintén –, nem azt mondom, hogy ezt hagyják abba. Hanem azt mondom, hogy a legnagyobb íróink annak idején, ha a *Tolnai Világlapja* vagy az *Érdekes Újság* kért tőlük cikket, amelyek, azt hiszem, milliós példányszámban jelentek meg – azoknak is tudtak írni. Kosztolányi Dezső vagy Móricz Zsigmond vagy Karinthy Frigyes, vagy ha nagyon-nagyon-nagyon konzervatív akarok lenni: Herczeg Ferenc vagy Thormay Cecilia – tudtak ezekbe a népszerű lapokba is adni valamit.

Van ilyen kísérlet nálunk is. A Napsugár nem egy író be tudott vonni, s íme, az az író, aki a maga elvontságában elszigetelődött a közönségtől, hogy valami újat termeljen ki magából, ami föltétlenül egy haladó folyamat; amikor a gyermekek elé lép a Napsugárban, ott népszerűen, kedvesen tud – hogy úgy mondjam – a gyermekek nyelvén is beszélni. Tehát az írókról is megkívánhatnók, hogy találják meg a módját annak, hogy ahhoz az elhanyagolt négyszázezer emberhez is tudjanak beszélni és szólni.

A napisajtónknak pedig igazán nem ajánlhatok mást, bár lehet, hogy a legalkalmatlanabb időben, amikor papírhiánnyal küzdünk mindenütt, mint azt, hogy a maga tömegmegjelenési adottságaival az irodalmi atmoszféra teremtéséhez is hozzájáruljon. Vagyis közzöljön verset, közzöljön novellát, közzöljön irodalmat még akkor is, ha másodközlésben, de a tömegeket az irodalmi utánpótlásban se hanyagolja el.

Ezek után, miután ilyen megoldási javaslatokat is tettem, meg kell még itt valamit – mondhatnám csillag alatt – jegyezni. Nevezetesen azt, hogy nem olyan rossz azért a helyzet, ahogyan én azt eddig most állítottam. Minthogyha-minthogyha ezek az igények, a tömegek

igényei valamelyest már a kísérleti falakat, a laboratóriumok falát is áttörnék, és belülről, maguktól a kísérletezőktől is elindulna már egy visszacsatolódás a szélesebb közönséghez. A *Korunknál* volt egy érdekes értekezés, ahol meghívtuk az *Echinox*, a *Fellegvár* és a *Gaál Gábor Kör* fiataljait, és szembesítettük őket könyvkiadókkal, az idősebb írókkal, szociológusokkal, és valahogyan az volt a benyomásunk – különben szép szerepet játszott e tekintetben éppen a nagyváradi Molnár Gusztáv –, hogy már maguk a fiatal kísérletezők is, a neoavantgardisták is rájöttek arra, hogy nem szabad a nemzedékbe begubozódniuk – végeredményben ők is megöregszenek –, nem szabad az öregekkel való folytonosságot megszakítaniuk, mert végeredményben az előttük járt generációk is voltak fiatalok és avantgardisták, és dolgoztak, és küzdöttek valami jobbjért, és ez az örökség megvan, és valahogyan ígérek hangzottak el, hogy ezek a fórumok, a fiatalságnak ezek a – bizonyos mértékig a tömegélettől elidegenedett fórumai – a népszolgálatnak, tehát a tömegigények kiszolgálásának is engednek.

A fogalmak tisztázása során eljutottunk a népszolgálat kérdéséhez. Éppen ezen az értekezleten, amelyről most szóltam, kifakadások hangzottak el, hogy jó-jó, vannak sztereotípiák, ilyen megmerevedett elidegenedési komplexusok és komplexusok a fiatalok kísérletező telepein, de vannak az öregek részéről is. Például ez a népszolgálat, ez egy olyan jelszó már, amelyet unnak a fiatalok, nem akarnak követni. Erre azután a viták során kiderült, hogy itt nem a szóhoz kell ragaszkodni. A szavak sokszor megrekednek önmagukban, a tartalmuk a döntő. Hiszen a népszolgálat szó helyett mondhatnám azt is, hogy közügyi szolgálat, nemzetiségpolitika, felelősség a tömegek iránt, kapcsolódás a közönséghez, és így tovább. Ebből a tekintetből figyelmeztetni kell valamire mindenkit, elsősorban az írókat, de az irodalmi köröket is, a sajtó képviselőit is, hogy a tudományos-műszaki forradalom idején nem csökkent, hanem hallatlanul megnőtt a nyelvnek a jelentősége. Kiderült, hogy az anyanyelv az abban különbözik minden más nyelvtől, hogy a fogalomalkotás nyelve, tehát ezen a fogalomalkotási úton jut el a tudományhoz, az öntudathoz, az emberséghez, a világhoz a növekvő nemzedék, és általában a nyelvtudás és általában a nyelveknek a legmélyebb ismerete nemcsak híd népek között, hanem az egyetlen lehetősége annak, hogy a modern ember megszülessék. Mert, kérem, gondoljunk csak arra, amit különben minden nyelvész meg tud mondani, hogy a nyelv emeletszerűen rakódik fel mindenki. Maga a családban használt nyelv az egy bizonyos – mondjuk – kétezres szókinccsel a megszokott népi kapcsolatoknak a nyelve. Erre épül rá egy szélesebb, igényesebb irodalmi nyelv, amely már az olvasmányokkal függ össze. Aki erről lemarad, erről a második emeletről, az marad olyan primitívségek mellett, mint hogy „kérek egy pohár vizet” vagy „édesanyám fáradt vagyok”.

De ez még nem elég. Ma már a szociológusok, a nyelvészszociológusok jól tudják, hogy van egy harmadik emelet is: a szaknyelv. Hallatlanul megnövekedtek a terjedelmei; húszezres szókinccsel a szaknyelv teszi lehetővé azt – ha a nemzetiség megszerzi –, hogy a modern tudományos-műszaki forradalom világába beemelkedjék ez a nemzetiség.

Nyilvánvaló ezek után, hogy nekünk ahhoz, hogy igazán ama bizonyos 450.000 olvasót, ami minden negyedik magyar ember – így is szerényen számítva – hazánkban, hogy ezt kielégíthessük, tehát a közel kétfélmilliónyi magyarságnak a kultúráját magasra emeljük, az országos szintre, ehhez nekünk arra van szükségünk, hogy a tömegeink nemcsak a családi szinten, hanem az irodalmi nyelvhasználat, általános műveltség szintjén, sőt, a szaknyelv szintjén is teljesebb legyenek.

Itt szólok bele – egy zárójeles külön kitéréssel – a népszolgálat kérdésébe.

Úgy állunk, hogy az mindenki előtt természetes, hogy a család, a családi kör az nélkülözhetetlen a gyermeknevelés, az új nemzedékek fölnövése szempontjából, kiegészítője

az iskolának, kiegészítője a társadalomnak, alapja, alapsejtje a társadalomnak. Külön tanulmányozhatjuk a családot, külön foglalkozhatunk vele, mindenki tudja, hogy ez mit jelent. Ugyanilyen természetes az államtudomány... *(néhány szó nem érthető)* Minden egyénre kiterjedő természetes igény. De nagyon sokszor kimarad a gondolkodásból a család és az államiság között egy külön kategória, amely van, létezik: a nemzetiség. Mondhatnám, hogy a nemzetiségtudomány – amely most föllendülőben van, nemcsak nálunk, mindenütt –, a nemzetiségtudomány azt hozza magával, hogy az embernek, az egyes embernek a beilleszkedése a nagy társadalomba, az nemzeti voltán át történik. Az a szélesebb nagyközönség, ami által valaki emberré lehet.

Különleges a helyzet egy nemzetiség esetében, amely együtt él a többséggel, annak a többségnek a nemzeti államában. Egy ilyen nemzetiségnek nem szabad kimaradjon a kultiválása az egyéni, családi és az állampolgári nevelése között.

Nevezetesen éppen arról van szó, amit az előbb említettem – most kijövök a zárójelből –, hogy a nemzetiségi lét az ma egy kommunikációs lét. Közigazgatás – közös, gazdaság – közös, földrajzi kritériumok közösek, állampolgári tudat – közös, szocialista világnézet – közös. De a nyelv és a nyelv révén a kulturális fölemelkedés – az sajátos. Ahhoz tehát, hogy én ebben az országban a legmagasabb szintű kulturális tényezővé tehessem a jövő nemzedékeket, arra van szükségem, hogy ezt a széles nemzetiséget nyelvileg az alsó, családi szintről egészen a szakszókincsig fölemeljem. A népszolgálat elve tehát az, hogy egyénileg az a személy, aki például értelmiségi pályán benővekedik a társadalomba, ha másként nem, magánszorgalmából, egyéni felelősségből erkölcsileg köteles ezt az utat a családi nyelvtől a szaknyelvig megtenni, és az ő tudását a nemzetiség szolgálatára bocsátani. Akadályozta meg ezt valaha valaki? Ellene volt-e valahol valaki? Nem!

De mi történik? Szakiskolák létesültek. Szakkönyvek nélkül kellett megkezdeni a szakiskolákat. A román s a magyar szakkönyvek kidolgozása bizonyos időt igényelt – és igényel még ma is. Kineveznek egy kisvárosban tizenegy magyar építészt egy magyar szakiskolához. A tizenegy közül hét lemondja. Azt mondja, hogy kérem, én nem tudom az anyanyelvemen a szakszókincset. Miért nem tudja?! Ki akadályozta meg abban, hogy magyar szakkönyveket szerezzen be vagy olvasson? Hogy elmenjen a könyvtárba, az egyetemi könyvtárba, és szakfolyóiratokat ki ne jegyezzen, mert a többi négy ezt csinálta. Egyénileg megszerezte a maga szakszókincset magyarul is.

Persze, egy folyamat ez is, hogy elősegítjük ezt a szaknyelvismeretet. A Kriterion sorra adja ki most már a lexikonokat, a szaklexikonokat: technikai lexikon, mezőgazdasági lexikon, kémiai lexikon, földrajzi lexikon – sorra megjelenik. De hát ez is egy időbe telik, úgymint a szakkönyveknek a létrehozása, amíg mindenkinek megkönnyíthetjük legalábbis a magyar szakszókincsnek a megszerzését ugyanakkor, amikor természetesen vitán felül a román szakszókincset megszerzi, vagy a nemzetközi szakszókincset franciául, angolul, németül is megszerezheti.

Ez a népszolgálat. Ha én mint értelmiségi, mint orvos, mint mérnök, mint építész, mint tanár, bármilyen szakmában kiképezem magam a saját erőmből is arra, hogy én tudjak egy magyar cikket megírni a magyar sajtóba, tudjak egy magyar könyvet megszerkeszteni a magyar könyvkiadóok számára, amelyek várják a szakírásokat is. És felelőtlenség a nemzetiséggel szemben, sőt bűn a nemzetiséggel szemben, ha valaki ezt a népszolgálatot elhanyagolja. Ugyanúgy, mint ahogy bűn a családdal szemben, ha valaki a családját elhanyagolja, vagy bűn az állammal szemben, a hazával szemben, ha valaki elhagyja a hazáját, és elhagyja ezt az országot.

Ezek után valamit még meg kell jegyezni. Van ennek a nemzetiségi fölemelkedésnek, tehát annak, hogy megszerezze értelmiségünk a maga felelős pozícióját a nemzetiségi életben is, egy sajátos, különleges történelmi tartalma. És ez a román-magyar együttélés és a román és a magyar híd megalkotása. Erről a kérdéstről, a híd szerepről volt szó itt Nagyváradon, amikor államfőnk, Nicolae Ceaușescu elvtárs tárgyalta a szomszéd ország államfőjével, Kádár Jánossal; ezt a híd szerepet emlegette Tito valamikor; erről a híd szerepről sok szó volt annak idején, amikor a román és magyar írók Nagyváradon találkoztak; erről a híd szerepről Németh László írt, ifjúsági mozgalmak nyilatkoztak mellette, és egyre tudatosabbá válik, hogy egy nemzetiségnek, egy szocialista nemzetiségnek az önmeghatározásába, önmegfogalmazásába beletartozik tulajdonképpen ez a szerep, ez a funkcionalitás, hogy ő azért van a világon, hogy úgy mondjam, hogy hidat alkosson országok és nemzetek között. Ezzel a hivatással kell egy nemzetiségnek élnie, rájönnie arra, hogy milyen hiba ez, ha valaki elhanyagolja például a saját anyanyelvének a teljes kibontakozását, mert hiszen akkor a román népet is megfosztja attól, hogy például a román kultúrát, a román eredményeket, a román tudományt, a román irodalmat mondjuk magyarul közvetítse. Vagy fordítva: a magyar tudományos élet, a magyar fejlődés, a magyar haladás, a magyar ipar, mezőgazdaság, szaktudományok, szépirodalom eredményeit románok számára közvetítse.

Érdekes, hogy éppen ezt is a szárhegyi gyűlésen lehetett megállapítani, hogy a román irodalomnak van egy nemzetközi sajátossága. Tudniillik az, hogy magduplázódott. Magyarul is szól. Majdnem minden, majdnem az egész román szépirodalom megjelenik magyarul is, és eljut Veszprémtől Sopronig, vagy Pozsonytól Trencsénig vagy Prágáig, vagy a nyugati New Yorkba vagy Párizsba, mindenüvé, ahol magyarok élnek. Tehát ezt a híd szerepet például a mi műfordítóink töltik be. Hogy kölcsönösen milyen mértékű ez, talán nem ennyire tudatos, de itt is a magyar nemzetiségnek a feladata volna elsősorban: megostromolni azokat a szellemi hadállásokat, melyeken át a magyar szépirodalmat hasonlóképpen duplazzuk meg, és román nyelven is, a román tömegeknek is, vagy a szlovák vagy a cseh vagy a jugoszláv tömegeknek is a rendelkezésére bocsássuk.

Ez a híd szerep az, amelynek a logikája, történelmi logikája avatja a nemzetiséget szükséges európai támponttá. Ha egy nemzetiség megtalálja a maga célját, megtalálja a maga értelmét, megtalálja azt, hogy miért van, akkor tulajdonképpen akkor kezd élni. Akkor van.

Nem volt olyan könnyű dolog tisztázni – fogalomtisztázás kérdése –, hogy a román szocialista nemzet fogalmán kívül létezik a magyar nemzetiség, a romániai magyar nemzetiség fogalma, és hogy a román szocialista nemzet mellett van szocialista magyar nemzetiség is. Pártplenárison hangzott el ennek a fogalomnak a tisztázása, azóta a sajtónk nem azt mondja, hogy Szemlér Ferenc magyarul író román író, hanem azt, hogy Szemlér Ferenc romániai magyar író. Ez is egy folyamat volt, amíg az államnemzet illúziójából elérkeztünk az etnitások fölismeréséig, és azt mondjuk, hogy nem lehet a román nemzetet sem megfosztani attól, hogy a saját nemzet-definíciójába a saját édes anyanyelve, származási tudata ne foglaltassék be. Nyilvánvaló tehát, hogy a román népnek a szocialistává válása, román szocialista nemzetté válása párhuzamosan halad a vele együtt élő nemzetiség szintén szocialista közületté váltódása, illetve fejlődése menetével. Ebben az értelemben a fogalomtisztázódás és a történelmi logika találkozik. Nekünk az a feladatunk és az a perspektívánk, hogy a szocializmusnak a kommunizmus felé való útján, amikor is majd a népek közelednek egymáshoz, a szocialista integráció országokat kapcsol egybe, nekünk lesz az a nagy szerepünk, hogy kétnyelvűségünkkel a román nemzetet s a magyar nemzetet például egybe kapcsoljuk. Ilyen értelemben tehát a nemzetiségi tudat, a nemzetiségi szerep, a nemzetiségi önmegfogalmazás elmaraszthatatlan feladata a mi szociológiai nevelésünknek.

Ezek után engedjék meg, hogy összefoglaljam a mondandómat, és most egy kérdésre, magamban fölített kérdésre is válaszoljak. Nevezetesen: hogyan lehet mindezt megcsinálni? Mik a biztosítékok? Mik a lehetőségek?

Nemrég a *Tett* című, A Hét mellékletében jelent meg egy cikkem ezzel a címmel – a címkiválasztásra, hogy úgy mondjam, írónilag büszke vagyok –, a cím ez volt: *A lehetőség ostroma*. Önmegvalósítással, önösszeszedéssel, erkölcsileg a magunk vállalásával elérhetünk oda, hogy a híd szerepét ennek a nemzetiségnek előmozdítsuk ugyanúgy, mint ahogy mint állampolgárok részt veszünk az ország szocialista építésében román testvéreink, elvtársaink, barátaink oldalán.

Volt ekörül már egy vita. Mondtam, hogy a vita éltet és serkent. Valaki valahol egy gyűlésen azt mondta, vajon nem-e szeparatizmus megint, nem-e magyar nacionalizmus az, hogyha ezt a szót halljuk, hogy önösszeszedés, önmegvalósítás, magyar haladás, magyar megmaradás, anyanyelv ápolása, és így tovább.

Nos, erre válaszként örömmel vettem kezembe az *Era Socialistă* pártfolyóirat, ideológiai folyóirat nyolcas számát, ahol egy román barátunk és elvtársunk, Simion Buia ennek a *Tett* cikknek, *A lehetőség ostroma* című írásnak az erkölcsi elfogadásával lépett föl, és pontosan ezt a nemzetiségi önösszeszedést, önmegfogalmazást élteti és helyesli, mert hiszen a magyarság csakis így, a maga ügyeit vállalva érheti el az együtthatásnak, az együttműködésnek a teljes fokát. Ez vonatkozik, ahogy az előbb elmondottam, minden tekintetben. Aki egyszer például az anyanyelvén tökéletes, az a román nyelvet is jobban tudja. Közismert ma már, hogy a magyar iskolákban végzett gyermekeink nagyobb százalékban jutnak be az egyetemekre, mint azok, akik nem anyanyelvükön végeznek. Nagyon egyszerű és érthető, mert hiszen a fogalomlakotás nyelvén megszerezve az alaplátságot, arra jobban tudják ráépíteni összehasonlítással a román nyelv ismeretét, ami nélkülözhetetlen a jövő, éppen e két nyelvűség elérése, éppen az együtthatás és a híd szerep szempontjából.

Ezt csak azért mondom tehát, hogy vita tárgyává lehet tenni, és kell is tenni mindent, ami bennünk, körülöttünk forog. Szívüől kívánom, hogy önök is, akár most, jelenlétemben, akár következő gyűléseiken az irodalmi szektaszervezés és az irodalmi felelősség kérdését megvitassák, a szűk labor-irodalom értékeit, nagyjelentőségű nyelvi, filozófiai, gondolati, esztétikai értékeit a széles tömegek számára valahogy megérthetőbbé tegyék, vagyis vállalják azt a szerepet, amit egy irodalmi körnek az általános irodalmi atmoszféra teremtéséhez, a nemzetiségi téren, az ország, a román-magyar együttélés terén, a híd szerepben is egyaránt vállalnia kell.

Varga Gábor: Megköszönöm Balogh Edgár professzor úrnak ezt a tartalmas előadást, és Ady-köri szokásaink szerint kérnék jelentkezőket a kérdésekre. De nagyon megkérnék mindenkit, hogy precíz és pontos kérdéseket tegyenek.

Tóth Károly Antal tanár: Én azt hiszem, hogy az előadás elején feltett kérdések a legszorosabban kapcsolódnak az előadás végén felmerült problémákhoz, és pedig nemzetiségünk problémáihoz, nemzetiségünk helyzetének a kérdéseihöz.

Megmondom őszintén, hogy készültem erre az összejövételre, és biztos voltam benne, amiből készülök, az megfelelő anyag lesz ehhez az előadáshoz is. M. Kiss Sándorral készült interjú az anyaga volt az, amiből és inspirálódtam. Ez az interjú lényegében összefoglalja,

áttekinti Balogh Edgár egész életútját, és engem, megmondom őszintén, elsősorban a magam problémái érdekelnek belőle. Ahogy ő megkereste a maga hivatását, kiszámítsam – az ő szavait idézem: hivatást számított ki helyzetéből –, ám lássuk, én, aki más körülmények között élek, mint ahogy ő indult, milyen hivatást számíthatok én ki magamnak?

A professzor úr itt összefoglalta törekvéseinek a lényegét, ami a híd szerepben fogalmazódik meg. Az, hogy egy nemzetiségnek az alapvető feladata az, hogy hídként funkcionáljon különböző népek között, különböző kultúrák között tulajdonképpen, és hogy a nemzetiségi értékeinek a megtartásával, azoknak fejlesztésével, a fejlesztésükhöz szükséges demokratikus viszonyokra törekvésével mintegy alapot képezzen saját magának ahhoz, hogy valóban ezt a híd funkciót betölthesse.

Na most, ez a hivatás, az ilyenfajta hivatás valóban a kisebbségi helyzetből és a kisebbségi tudatból származik mindenekelőtt. Még hozzá elsősorban a kisebbségi értelmiség helyzetéből, hiszen az értelmiség az, amelyik a kultúra szellemi szférájához kapcsolódik, és léte, a szellemi léte a legszorosabban kapcsolódik annak a közösségnek, az etnikumnak a szellemi – és nemcsak szellemi – viszonyaihoz, amelyeknek tagja.

A professzor úr ebben az interjúban azt mondta, hogy azért lett kommunista – most én átfoglalom, de ez a lényege –, mert a demokrácia optimumát ezek a tanok tűzték ki célul. Lényegében így jutunk el a mába, vagyis olyan országokba, ahol a kommunista pártok irányítják a társadalmakat.

Végeredményben ebben az interjúban az is megfogalmazódik, hogy ez a híd szerep mindmáig jobbra csak cél maradt, tehát nem valósult meg.

Na most maga az, hogy az értelmiségünk a kultúrájának, a saját anyanyelvi kultúrájának a fejlesztésével, hozzákapcsolódva ugyanakkor más népek kultúrájához is, közvetítő legyen, ez az én számomra is a legnagyobb mértékben rokonszenves.

Most tegyük fel a kérdést, hogy mennyiben lehetséges mégis valóban ennek a célnak a megvalósítása, amelyekre törekvés annyi időn keresztül jobbra hiábavalónak bizonyult?

Kiindulópont az, hogy itt a mi esetünkben két kultúráról van szó. A magyarság és a románság nem csupán nyelvben, hanem kultúrában különbözik, ez a két kultúra nem csupán konkrét anyagi megjelenéseiben, hanem valahol a szellemében is más, következésképp ez a híd szerep, ha az ember elméletileg próbálja végiggondolni, nagyon érdekes szintézisre vezethetne.

Az alapfeltétel ahhoz, hogy az ember a híd szerepet betölthesse, az az, hogy a híd szerepet magára vállaló kultúrközösség fejlődési lehetőségei megmaradjanak, hogy a fejlődési lehetőségei bővüljenek. A Balogh Edgár megfogalmazása, hogy: „egy nemzetiség önmagával azonossá, összes értékeit egy magasabb szinten reprodukálva közületté kell válnia.”

Az anyanyelv talán a legalapvetőbb tényező – mint az az interjúban is kiemelődik –, az anyanyelv fejlesztése és megtartása az alapfeltétele annak, hogy a kisebbség és a kisebbségi értelmiségiek valóban ezt a híd funkciójukat betölthessék. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk meg a helyzetünket, azt hiszem, hogy elsősorban az iskoláztatás helyzetét kellene megvizsgálni, kedve attól, hogy a nemzetiségi arányokhoz viszonyítva milyen arányban vannak például óvodák – azt hiszem, elszomorító lenne a kép, ha nekünk konkrétan statisztikáink lennének. Én a Bihar megye turisztikai könyvéből szedtem ki az erre vonatkozó adatokat, és körülbelül fele annyi magyar nyelvű óvodás van – abból a statisztikából levezethetően –, mint ahány magyar anyanyelvű gyermek lehet.

Az iskolák helyzete, elsősorban a líceumok és a szakiskolák helyzete szintén rossz. Ugyanis megalakultak a szakiskolák, megalakultak a szaklíceumok. Abban a pillanatban, amikor a szakiskolák megalakultak, akkor ez elsősorban román nyelven történt, később alakultak magyar nyelven is. Ez látszólag egyfajta bővülésnek tűnhet. Viszont ne felejtjük el, hogy akkor, amikor ezek megalakultak, akkor az elméleti líceumok voltak azok, amelyek leredukálódtak. Következésképp ez csak egyfajta látszatnyereség, csak egyfajta visszavétele valaminek, amit elvesztettünk, annak csak egy része.

Nem is beszélve az egyetemek hiányáról. Magyar egyetemek valójában nem léteznek, kivéve a magyar szakot Kolozsváron, és Bukarestben is van még egy magyar fakultás, valamint egy-két tantárgyból néhány fakultáson vannak magyar nyelvű előadások is.

A fentiek alapján, ha mindenki anyanyelvének megfelelően magyar líceumba vagy szakiskolába akarná íratni gyermekét, akkor sem tudná.

Ilyen körülmények között alapvetően nincsenek megadva azok a feltételek, hogy a híd funkciónk betöltéséhez azt az anyanyelvi szintet ne csupán egynéhányan elérjék, hanem valóban tömegekként elérjék.

Akkor, amikor a Sarló mozgalom a nép felé fordult – ön fogalmazta meg így, hogy a kisebbségi értelmiség helyzetéből származott ez az igény, tömegbázisra volt szüksége. Végeredményben én azt hiszem, megállapíthatom, hogy a tömegbázis, éppen az ilyen természetű lemorzsolódás miatt valahol beszűkülőben van, még akkor is, ha más területeken – lásd Táncház – nagyon szép, új eredményeket tudunk felmutatni.

A könyvkiadás problémáiról is volt itt szó, és a lapok problémáiról. Na most, valóban, a lapok többet tehetnének, hogy az Előrének megszűnt ez a melléklete, de az okok között vegyük számba azt az antiintellektuális tendenciát, amely a papírhiány okán redukálja a lapoknak a terjedelmét, levágja az újságok példányszámát – a marosvásárhelyi *Vörös Lobogónál* tudtommal most vágják le nyolcezerrel az előfizetők számát! Tehát ilyen körülmények között megintcsak egyfajta beszűkülésnek lehetünk tanúi. Vagy itt van egy másik eset: volt egy kezdeményezés, hogy Nagyvárad hagyományainak megfelelően kulturális lap induljon itt is. Egy esztendeje jutott el ez a kérvény a különböző illetékes szervekhez, mind a mai napig semmiféle válasz erre nem érkezett.

A másik vonatkozás az azonosságtudat kérdése. Az azonosságtudat a legszorosabban kapcsolódik a történelmi tudathoz. Azt hiszem, hogy nagyon sok helyen elhangzott már a kérdés, hogy mit tudhat meg a ma felnövő fiatalság saját etnikumának a történelméről. Elő kell venni azokat a kismonográfiákat, amik a megyékről készültek, amiket a széles közönségnek szántak: mit ismerünk meg mi magunkról belőlük, és mit ismernek meg rólunk mások?

Még van itt egy kérdés. A romániai magyarságnak a kulturális lehetőségei éppen számarányai vagy egyéb vonatkozások miatt szükségszerűen nem lehetnek egyenlők a román könyvkiadásnak és kulturális lehetőségeknek a terjedelmével. Viszont ne felejtjük el azt, hogy akkor, amikor a magyar anyanyelvű kultúráról beszélünk, nem lehet ezt így szétdarabolni. Annak ellenére, hogy megvannak a maga fejezetei, a maga tartományai – hogy úgy mondjam. Nem lehet olyan értelemben szétdarabolni, hogy a romániai magyar kultúra önmagában létezik, tehát a magyarság többi kulturális termékeitől elszakítva. Ha most azt vesszük számba, hogy hogyan lehet például hozzájutni azokhoz a tömegkiadványokhoz, amelyek megjelennek, de nem nálunk – vagyis sehogy –; azt, hogy külföldi magyar folyóiratokra nem lehet előfizetni – ez egy másik, ugyanolyan értelmű vonatkozás, mint az anyanyelvi szint kérdése. Ez az anyanyelvnek a második szintjét is beszűkíti, illetve a lehetőségeit lecsökkenti,

nem is beszélve a szakszókincsről, hiszen szakkönyveket is csak személyes kapcsolatok révén lehet beszerezni. Az ön megfogalmazásában (idézem ebből az interjúból): „Kétmillió öntudatra ébredő embernek sokkal szélesebb kulturális hálózatra, kulturális szolgáltatásra van szüksége”. Ugyanis így, ebben a szituációban azok, akik nem jutnak hozzá, vagy nehezen jutnak hozzá a magyar nyelvű kultúrához (ezek az én szavaim voltak, most ismét az ön szavai következnek:), ezek „a magyar nemzetiség alsóbb szintjévé alakulnak át.” Ha most ehhez hozzászámítjuk azt is, hogy az egyetemi felvételikén – mindenképpen kapcsolódik ez megint csak a magyar nyelvű egyetemek hiányához is – a számunknak megfelelő aránynak körülbelül a fele az, amelyik bejut az egyetemre, akkor nyilvánvaló, hogy itt tanúi lehetünk annak, hogy arányunkhoz viszonyítva is az értelmiségnek a száma csökken. Persze az erre vonatkozó statisztikák a legnagyobb mértékben hiányzanak, még akkor is, ha újabb időkben velünk kapcsolatos statisztikák például a Korunkban jelentek meg.

Na most itt lenne az első kérdés. Ön azt mondta, hogy a dolgokat folyamatban kell vizsgálni. Ha most végigtekintjük azt, amit én elmondtam – nem tudom, mennyiben van igazam –, és ezt mint folyamatot tekintjük, ön mire alapozza az optimizmusát, hogy nemzetiségünk, ha a feltételek egyszer meglennének, alkalmas lesz majd erre a híd szerepre?

A másik vonatkozás. Feltehetjük a kérdést, hogy kinek van szüksége erre a híd szerepre? És egyáltalán lesz-e valamikor rá szüksége?

Az interjúban ön kijelenti, hogy a mai értelemben vett nemzetek kialakulása a kapitalizmus megjelenéséhez kötődik, és hogy Kelet-Európában a polgári nemzetalakulás folyamata nem fejeződött be, és a szocializmusban is folytatódik. Ennek bizonyos hátulütői vannak, amelyek számunkra égető kérdéseket vetnek fel, és ön itt arra utal, hogy a nyugati országokban a nemzetiségi problémák akkor váltak mássá, amikor a nemzetalakulás folyamata befejeződött - ha ezt lehet így mondani.

Na most én azt hiszem, nekünk nem szabad megfélemlenünk arról, hogy mi Kelet-Európában vagyunk. Alapvetően más az egész történelmi hagyomány, más a szellemisége kelet-Európának, más mechanizmusok, sokkal közvettebb mechanizmusok működnek a társadalomban is.

Hogy most itt konkrét példákat mondjak, megint a híd szerepre, maga az a tény, hogy Nagyváradon eleve nem engedélyeznek egy Bartók-kiállítást, román és magyar művészek által megalkotott műveknek a kiállítását; vagy Marosvásárhelyen Cseh Gusztávnak a középkori metszetek alapján készült linómetszetei kiállítását három nap után bezárják – szóval ez megint csak nem azt bizonyítja, hogy itt a híd funkciókra szükség van.

A második kérdésem tehát ehhez kapcsolódik, hogy a nyugati országokban lezajlott folyamatok hipotetikus analógiáján kívül ön lát-e valami konkrét jelét annak, hogy a nemzetalakulás idejekorán való beérése megteremti az igényt a mi híd-szerepünkre?

A híd szerep első feltétele tehát a nyelv, az anyanyelv kérdése. Az ön megfogalmazásában a második feltétel a közületiség. Ez a közületiség szerintem bizonyos fajta szellemi autonómiát jelent – nem egészen csupán szellemit, de mindenképp szellemi autonómiát. Ez bizonyos részletekben megvalósul valóban, például Szárhegy egyfajta közületiségnek tekinthető, és mondjuk, erre még néhány ilyen példát lehetne mondani.

Ön beszél arról, hogy nem az egyéni jogokkal van a probléma, hanem a közületi jog hiányáról van szó. Az ön megfogalmazásában: „ide tartozik minden olyan jelenség, ahol a nemzetiségek bizonyos kérdésekben önmaguk sorsát tárgyalják meg”. Én azt hiszem, hogy a most felolvasott szöveg előtt utal a Magyar Népi Szövetségre, és azt mondja róla: „melyre egyre és méginkább hivatkozunk”.

Ide kapcsolódna az én harmadik kérdésem, tulajdonképpen két kérdésem: hogyan is szűnt meg a Magyar Népi Szövetség? Másodszer: hogy ennek a megszűnése felfogható-e mint közületi lehetőségeink beszűkülése? És ha ezt mint folyamat részét fogjuk fel, milyen következtetéseket vonhatunk le ebből?

Őn azt mondta, hogy nem az egyéni, hanem a közületi jogokkal van probléma. Ide kapcsolódik a negyedik – öt kérdésem van összesen – a negyedik kérdésem, hogy valóban úgy véli-e ön, hogy az anyanyelvi helyzet, a kulturális hátrány, a közületek hiánya, ha nem is formailag, de tartalmát és lényegét tekintve nem érinti-e az egyén jogait is?

Most szintén idéznék öntől: „a magunk csökönyös következetességével a néptestvériséget, a kisebbségi humánomot, az egymásrautaltságot, a román-magyar vagy szláv-magyar vagy dunavölgyi vagy kelet-európai összefogást, a szocialista integrációt soha föl nem lehet adnunk. Abban a pillanatban el is veszünk.”

Szerintem is ezt valóban föl nem lehet adni, olyan értelemben, hogy erre mindig törekednünk kell, vagyis eleve nem mondhatunk le róla. Ez számomra is evidencia. Ide tartozik az ötödik kérdésem, hogy ez a „csökönyös következetesség” nem válhat-e a törekvés ellehetetlenülésének körülményei között önmagunk áltatásának, lelki megnyugtatózásának és erkölcsi kárpótlásának a mechanizmusává? Humánusan tisztelve a másik fél jogát, hogy olyan legyen, amilyen, nem ismétlődhet-e meg valamilyen formában az a helyzet, amelyről ön úgy emlékezik a két világháború közötti Csehszlovákiáról beszélve: „konföderációt akartunk ahelyett, hogy a cseh burzsoáziával szemben konkrétan foglaltunk volna állást”?

Én ezeket a kérdéseket a legtisztább emberi szándékkal és a problémák tisztázásának az igényével mondtam el, és bízom abban, hogy amit elmondtam – az ön szavaira utalok –, senkinek a gyanakvására okot vagy ürügyet nem adhat.

Balogh Edgár: Én legszívesebben közvetlenül válaszolok a kérdezőknek. Le kell szegezmem, hogy itt egy fáziskülönbség s egy nagy félreértés van. Én előadást tartottam a közügyiség és a szellemiség kapcsolatáról. Elmondtam, hogy hogyan kellene irodalmi életünknek, irodalmi atmoszféránknak, irodalmi köreinknek, sajtónknak jobban részt vennie, több felelősséggel, a széles olvasó tömegek megragadásában, anyanyelvi fölkarolásában.

A fősztólaló azonban nem az én előadásomhoz szólt, hanem egy Budapesten megjelent interjúhoz. Én most nem mehetek bele abba, hiszen akkor tíz napig kellene itt rostokolnunk, hogy a pesti interjú anyagát most itt kifejtsem, amit itt senki más nem olvasott, és azokra a kérdésekre válaszoljak, amelyeket én az előadásomban nem említettem meg. Úgyhogy a válaszomban nem térek ki az interjú körüli problémákra – nem térhetek ki –, és kizárólag visszatérek az itt, az én előadásomban elhangzottakra. Nevezetesen arra, és erre kérek hozzászólást, hogy irodalmi fejlődésünkben nagy szükség van arra, hogy értelmiségünk részt vegyen a nyelvápólás minden szakaszán, önszorgalommal is kiegészítse magát ott, ahol erre nincs lehetősége, önmagát összeszedve; irodalmi köreink, íróink, sajtónk jobban gondoskodják arról, hogy ez az irodalom és az irodalom útján az anyanyelvnek a kibontakozása a széles tömegekhez elhasson. Ehhez kérek hozzászólást. Ahhoz pedig, hogy az egész nemzetalakulás, kelet-európai sors, dunavölgyiség hogy alakul, bármikor egy másik előadásban szívesen visszatérek.

Molnár János református lelkész: Már bocsánatot kérek, hogy minősítem a mostani válaszát, de úgy érzem, hogy kicsit kibúvóként hangzik ez a válasz, márcsak azért is, mert ha nem is konkrétan, de tulajdonképpen ezek a kérdések, amelyeket Tóth Karcsi megfogalmazott, tulajdonképpen pontosan ide vágnak, ezekhez a kérdésekhez, amelyekről ön beszélt. Ha nem is konkrétan beszélt, de az, amit ő elmondott, az tulajdonképpen megpróbálja

feszegetni azt, hogy miért történnek meg azok az irodalmi viták, és milyen hátere van ezeknek, milyen alapon, milyen kétségekkel ütköznek azok, akik ezeket a vitákat folytatják. Tehát tulajdonképpen ide vágnak.

De ön azt mondta, hogy konkrét kérdéseket akar hallani az előadással kapcsolatban. Az egyik kérdésem az lenne, hogy lehet-e, és meddig lehet ilyen viszonyulásban beszélni a kérdésekről, ahogy ön tette, valahogy mindig kicsit felülről lefelé. Vagyis mi, az értelmiség ezt és ezt csináljuk a néppel. Kérdésem ezzel kapcsolatban az, hogy vajon annak az úgynevezett népnek – mely jelen esetben a romániai magyar nemzetiség – vajon az életlehetőségei között megfogalmazódik-e benne az az igény, amit itt felülről, az értelmiség, reá akarunk tukmálni – vagy nem tudom, mit mondjak. Mert ha ismerjük például egy munkásnak a napi programját vagy a heti programját, és ha lennének statisztikák arról, hogy körülbelül melyik az a réteg, amelyik érdeklődik a kultúra iránt, akkor azt hiszem, hogy nagyon furcsa következtetésekre jutnánk. Mert konkrét élettapasztalatból mondom, hogy az átlagmunkásnak – most nem a lumpenproletárról beszélek, és nem is a gyárigazgatóról – egyszerűen nincs fizikai ideje arra, hogy foghlalkozzon a kultúrával. Ugyanez áll a parasztságra is.

A második dolog, amire ki szeretnék térni az, hogy hiányolom ebből az egész koncepcióból az intézményes kultúrának az igényét. Ez nemcsak önnél jelentkezik, hanem többeknél, itt a körön is elmondták ezt például Banner Zoltán vagy mások. Hiányzik az az igény, hogy ne önszorgalomból és ne – hogy mondjam – hazafias vagy nemzetiség iránti hazafias kötelességént végezze az értelmiség a kultúrmunkát, hanem ebben az adott szocialista társadalomban legyenek meg e megfelelő intézmények, amelyek keretében ezt ki lehet fejteni. Szerintem, amíg nem fogjuk fel azt, hogy erre kell törekedni, addig nem tudom, hogy meddig lehet elvárni az értelmiségtől azt, hogy végezze ezt a tevékenységet. Mert abban az időben, amikor ön fiatal volt, és léteztek azok a bizonyos mozgalmak és körök, a különféle csoportosulások, ifjúsági csoportosulások, és ezeknek lehetőségük volt az autonóm létezésre, addig egészen másképpen lehetett ezekről a kérdésekről beszélni. De most, amikor mindenféle intézményességre való törekvés az ifjú nemzedék részéről vagy akár a középnemzedék vagy akármilyen nemzedék részéről különféle adminisztrációs ellenállásba ütközik, akkor nem tudom, hogy miféle perspektíva van, vagy milyen jögron lehet optimistán beszélni vagy nyilatkozni ezekről a kérdésekről.

Végül lehetne tovább tárgyalni azt, hogy ez a bizonyos 450 ezres olvasóközönség mennyire elméleti és ideális szám, de akkor, azt hiszem, reggelig itt maradhatnánk.

Balogh Edgár: Kérem, újra meg kell mondanom, hogy előadásomban arra tértem csak rá, amiben illetékes vagyok. Hogy iskolahálózatunknak mik a hiányosságai, hogy intézményeinkből még mi hiányzik, hogy a nemzetiségi közületalakulás folyamatában mikre van szükség, ezek olyan kérdések, olyan közületi kérdések, amelyek jogos és értelmes kérdések, amelyekben azonban nem érzem magam illetékesnek, és ezt a kört sem érzem illetékesnek, hogy itt döntse el, hogy mit kell csinálni. Ennél szerényebb igénnyel jöttem, azzal jöttem, hogy egy irodalmi kört arra figyelmeztessek, hogy a zárt stíluskísérleteken túlmenően igyekezzék az olvasmányosságra, a közönséggel való szélesebb érintkezésre is szert tenni.

Én mindent elolvastam, amit a jelenlévő, vagy ha nem is jelenlévő, de e körhöz tartozó írók értékben produkáltak, és ami megjelent, megjelent például legutóbb az Ötödik Évszak című kötetben, vagy régebben is antológiákban. Én azokhoz mértem az előadásomat, és nem látom be, hogy miért alakítsuk most át az Ady Körnek az irodalmi összefoglalóját egy olyan kelet-

európai parlamentté, ahol döntünk elevenek és holtak fölött olyan kérdésekben, amelyekhez – hogy úgy mondjam – hatalmi tényezőkként hozzá nem szólhatunk.

A cikkem, amelyre hivatkoztam, azt írta: A lehetőség ostroma. Ez az egyéni és intézményi és csoportfelelősség erkölcsi kérdése, hogy azokat a lehetőségeket, amik adva vannak, bizonyos perspektívák felé hogy nyissuk ki. Azok, amiket igényelt a két felszólaló, perspektívák. Arrafele kell törekedni. De kinyitni a perspektívákat egy szélesebb élet, szélesebb nemzetiségi élet felé, ahhoz konkrétumból kell indulni, abból, hogy itt és most mi mik vagyunk. Mi, egy irodalmi kör, mit tudunk produkálni azért, hogy például itt, nagyváradon vagy Biharban az itteni intézményeink lehetőségeivel mit nyújtunk a szélesebb közönségnek. Szabadegyetemben, színházban, iskolában, sajtóban, körben, kerekasztalban - felhasználva az adott lehetőségeket.

Itt van például A lehetőség ostroma című cikkemben – és különben az említett pesti interjúmban is – egy megállapítás. Országosan egy nagyjelentőségű fordulat történt a kulturális életben Romániában akkor, amikor – túlzásokkal, hibákkal, de most nem azt nézem – amikor, lényegében a kizárólag fogyasztó kultúrközösséget alkotó kultúrközösséggé átalakítandó, megindult ez a Megéneklünk Románia mozgalom. Ez egy lehetőséget nyújtott arra, hogy évek vagy évtizedek óta nem élő énekkarokat, zenekarokat, színházcsoportokat, kórusokat fölújítsunk. Több mint 2500 magyar műkedvelő gárda – énekkar, zenekar, színházcsoport – született. Tessék kézbevenni a Művelődés című lapot, és tessék megállapítani, hogy megfelel-e a tényeknek.

Ez például egy lehetőség, amit ki lehetett használni. Általában a lehetőségeket nem használja ki a magyar lakosság eléggé. Az adott lehetőségeket.

Egyszer Somorján, Pozsony mellett tartottam egy előadást a romániai magyar irodalmi életéről. Ott is átbicsaklott a kérdés az összes nagy közügyi kérdésekre ahelyett, hogy maradtunk volna az irodalmi lehetőségek és felelőségek problémájánál.

Valaki fölkelt, és azt mondta, hogy jó-jó, romániai magyar irodalom, romániai magyar színház, romániai magyar írok – de mi van a székellyekkel?

Kérem, én a következőt válaszoltam. Közügyi ember lévén, a Magyar Népi Szövetség alelnöke voltam, egyetemi rektor voltam, 49-ig a közéletben szerepeltem, megszoktam, hogy hozzám jönnek emberek panasszal, sérelemmel. Mindig azt kértem az illetőtől: Barátom, uram, elvtársam, válaszoljon előbb öt kérdésre: 1. Népszámlálásnál magyarnak vallotta magát? 2. Magyar iskolába adta gyermekét? 3. Van színházi bérlete a magyar előadásokra? 4. Hány magyar folyóiratra fizet elő? s 5. Van-e otthon évenként bővülő magyar könyvtára? Ha erre az öt kérdésre igennel válaszol, akkor hajlandó vagyok önnel szóbaállni, s az ön panaszát meghallgatni. De addig, amíg erre az öt kérdésre igenlőleg nem válaszol, tehát a saját lehetőségeinek a nemzetiségi felhasználásában nem biztosít engem arról, hogy ön helytáll, addig nekem mint nemzetiséginek van önnel szemben panaszom. Mert miért nem csinálja azt, amit lehet?

Nagy százalék a panaszosoknak erre elmegy. Egy másik nagy százalék persze marad, s megmondom, hogy ezzel a sérelemmel és panasszal hová kell elmenni, kinek kell azt megmondani, hol kell megtalálni a reális lehetőséget arra, hogy szót emeljünk.

Föltételezem, hogy a két fölszólaló ezeket a súlyos kérdéseket az irodalmi körön kívül – mondjuk képviselői beszámoló alkalmából vagy közigazgatási gyűlések vagy pártgyűlések alkalmából fölvetik. Nagyon helyesen teszik. Ott vesse föl, ahol azt el is lehet intézni. Itt hiába zsörtölődünk és sérelmezünk. A sérelmi politika régen megbukott. Az alkotó politika abból áll, hogy minden adott esetben minden lehetőséget fölhasznál. Színházain jól működjenek,

lapjaink jobbak legyenek, folyóirataink szélesedjenek, legyenek az íróinknak mondanivalóik a széles tömegeink számára, irodalmi köreink teremtsenek irodalmi atmoszférát; önösszeszedéssel, önmegvalósítással megyünk előre.

Egy kérdést azonban megválaszolok. Igaza van a felszólalónak abban, hogy tisztázzuk az értelmiség és a népszolgálat kérdését. Van egy értelmiség, mely fölötte áll és felülről beszél a néphez?

Hát először is a mai értelmiség a nép soraiból emelkedik föl, és maga a néptömeg – tömeg értelemben is – ma már a tízosztályos általános iskoláztatás, a televízió, a rádió, a tömegoktatási eszközök, a kommunikációk idejében fölemelkedőben van. Kiszolgálva nincs jól, és én elsősorban mindig magunkban keresem azt, hogy fölhasználjuk-e a lehetőségeket vagy nem?

Egy beadványt készítettem Kolozsvárt szabadegyetem dolgában. Egy időben egy magyar ember utasította vissza, hogy ugyan kérem, ön nyugdíjas, hát jól van, ön nem tud jól románul, de hát a fiatalság már románul tud, miért nem megy a román szabadegyetemre? Beadtam a kérvényemet, beadtam a memorandumomat, és addig jártam utána, amíg meg nem született Kolozsvárt négy szakosztályban a magyar szabadegyetem. Átlagos látogatási száma ötven ember, de van úgy, hogy százötvenen is ott vannak. Kérem, Benkő Samu egyik előadója a kolozsvári szabadegyetemnek, Imreh István – ezek az előadók jártak itt is.

Nem tudom, meg nem is akarom kérdezni, van itt szabadegyetem vagy nincs? Ha nincs, miért nincs? Ki az oka annak, hogy nincs? A tanári kar mit tett azért, hogy legyen?

Itt látok egy plakátot: Universitatea Populară¹. Benne részt vesznek a magyar tanárok? Igen vagy nem, és nem tudom.

Tehát nem fölülről kell lekezelnünk a tömegeket, de részt kell venni az értelmiségnek a maga eszközeivel – mert az értelmiségnek bizonyos eszközök, a nyelv eszközei, a tudás eszközei állnak rendelkezésére – készen kell mindig lenni arra, hogy minden adott lehetőséget fölhasználjon a tömegek nyelvi tudatának, nemzetiségi kultúrájának a fölemelésére. Hogy azután idővel, a szocializmus fejlődésével hová juthatunk tovább, meg vagyok győződve róla, hogy ez a nemzetiség, ha megtalálja a maga helyzetének a logikáját, nemcsak a sérelmek szomorú, nosztalgikus, fájdalmas leagálásában, hanem a maga életakarátának, tehát a román néppel való közös kulturális fejlődésének fog újabb és újabb föladatak teljesítésével újabb és újabb eredményeket rendezni.

Én már lehet, hogy öreg vagyok, a fiatalok harcoljanak ki többet. Én a magam részéről mindig részt vettem abban, amit a magyarság a lehetőségek kihasználása terén nyújthatott.

Duma István munkás: A professzor úrnak megpróbálnék én most egy idevágó kérdést feltenni, bár több mint valószínű, hogy egyetértek a többi kérdéssel is.

Én magam szinte élem ezt a nemzetiségi kapcsolatot, ezt a hidat, mert nagyapám román volt – erre én büszke vagyok –, én magyar vagyok. És azt hiszem, sokan vagyunk olyanok, akik ezt éljük.

Az öt kérdésre én is tudnék igennel válaszolni, plusz mondhatom azt, hogy minden, ami magyar tevékenység, hivatalosan engedélyezett, én ott vagyok. Én a magyar filmet megnézem, ha jó, ha nem jó, hogy legyen rajta – nem sok ember van. Minden magyar előadásra, ha Magyarországról, akárhonnán jött, elmegyek, legyek ott, lássam, halljam, ezzel is pártoljam; a magyar folyóiratokra előfizetek stb.

---

¹ Magyarul: Népi Egyetem.

Na most ahhoz, amit ön mondott, hogy kihasználjuk ezeket az alkalmakat – és itt lesz majd a kérdésem –, abból indulok ki, hogy azt tetszett mondani, valamikor úgy volt, hogy Szemlér Ferencre nem mondhattuk rá hivatalosan azt, hogy romániai magyar író.

Ide már eljutottunk. Hanem eljutunk-e oda, hogy a Székelyföldön – ami mondjuk mi most úgy, hogy magyarlakta rész – maga Ceaușescu elvtárs is mondta, hogy a magyarlakta részeken például a közügyekkel lévők kötelesek beszélni a két nyelvet. Ez azt jelenti, hogy a román iskolában is legyen magyar tanítás, magyar nyelv ... *(itt néhány szó hiányzik)*

Kéne ehhez egy atmoszféra. Ne mondjuk azt például, mert lehet, egy túlzás – zárójelben mondom –, hogy romániai magyar város Marosvásárhely. De mondjuk azt, hogy kétnyelvű város. Mondjuk azt, hogy Nagyvárad kétnyelvű város. És ha kétnyelvű város, legyen az. Mint nekem megvan az 57-es kiadású utcatérkép, kétnyelvű. Legyen minden kétnyelvű. Az orvosi rendelőben, hogy a légy ha megköpi a húst, két nyelven legyen leírva. A szakszervezetben, hogy a kezemet ha levágom, én vigyázzak, munkás – kétnyelvű legyen. Minden kétnyelvű legyen. Ezt tartom. És talán elérünk majd oda, hogy kijelentse maga Ceaușescu elvtárs: Nagyvárad, Marosvásárhely, mit tudom én – kétnyelvű város, kétnyelvű legyen, erre köteles minden helyi szerv, ezt biztosítani.

Hát például nagyon visszás volt. Én néztem a magyar adást a televízióban. Remek. Hát magyarabb, mint Pest. Én ezt merem mondani. Le a kalappal. És beszél, hogy egy magyar kulturális központ az ötös számú iskola. Sokan tanulnak itt, nemzedékről nemzedékre tanítják a magyar nyelvet, ápolják, van Petőfi Ház, mit tudom én mi, és az, hogy itt nekünk is van magyar tanítóképzőnk. Magyar nyelvű adás volt, méghozzá a váradi Pedagógiai Líceumból – a volt Pável utcán –, és hát megszólaltja ottan nagyon szépen a tanárnőket, a diákságot, akik majd az egész országban terjesztik a magyar nyelvet. Egy remek előadás. Megszólaltatja az igazgatónőt, Ana Sândulescut. Egy remek nőszemély! Sok jót hallottam róla. Elkezd románul beszélni a magyar adásban. Hát ha nem tud magyarul, hogy megy be arra a magyar körre, ahol ő mint igazgatónő kell asszisztáljon, hogy hogyan tanulnak a diákok? Valahogy ez kritérium kéne legyen, gondolom én. Lehet, hogy túlzás.

Szóbal legyünk kétnyelvűek. Valahogy ezt kérdezném, vajon elérünk-e ide, vannak-e errefelé lépések, mert teszem fel, végül Szemlér Ferenc is így jött el, hogy romániai magyar író. Van-e ilyen haladás előre, tud-e ön erről valamit? Hát én munkás vagyok, és esetleg ide tudok eljönni, ugye. Tovább nem tudok menni, és felszólalni sem tudok több helyen.

....*(hiányos szöveg egy képviselői gyűlésről)*... A magyar részen a legtöbb képviselő kéne tudjon magyarul. És megszólaljon!

Vagy például mondjuk május elsején. Hát nem teszik ki azt, hogy „Éljen május elseje!” Hát hogy, nem nemzetközi ünnep, hát nem azért ünneplünk?

Már bocsánat.

Balogh Edgár: Kérem, nagyjában mindennel egyetértek, csak megint attól félek, hogy átsiklottunk olyan területekre, ahol a felelősség és az illetékesség másutt van, az Ady Körön kívül, ami nagyon helyes, hogyha majd ott teszik szóvá, és ott kívánják vagy javasolják, ahol azt eldöntik. De az Ady Körnek, még egyszer mondom, mint irodalmi körnek, olyan atmoszférát kell teremtenie, amely elhat a közön kívül is, a külvárosokba és a falvakba is, az irodalom, a romániai magyar irodalom és az egyetemes magyar irodalom atmoszférájának a megteremtésére. Erre kell ennek a körnek törekednie. Azért – hogy úgy mondjam – sűrítettem vagy korlátoztam a javaslataimat az itt adott lehetőségek igénybevételére, vagyis az irodalomért felelősök – irodalmi körök, írók, sajtó, könyvszerzők, könyvkiadók – felelősségére a nyelv kérdésében. Nem tértem ki az iskolakérdésre, nem tértem ki; bármikor

lehet arról előadást tartani illetékes helyen, de ebben a tekintetben kérem, hogy legyünk reálisak. Reálisak, és beszéljünk arról, hogy egy irodalmi kör, tehát egy adott, mégis egy intézményes keret mivel járulhat – eddig is hozzájárult, és szép eredményei vannak –, mivel járulhat még hozzá ahhoz, hogy például a Bihar megyéből beszármazott új társadalmi rétegek, melyek félig még falusiak, de már a városba jöttek – ezeknek a szószólója, azt hiszem, a jelenlévő Gittai István költő –, hogy azok is az irodalomból minél jobban részesüljenek. Senki sehol ezt megakadályozni nem fogja, hogy ez az irodalmi kör a maga eszközeivel az irodalmi tudat, az irodalmi atmoszféra, a könyvek, az olvasmányok megteremtésével elősegítse a szélesebb köröket.

Nem tudom, hol vannak a tanárok? Jelen vannak-e? Nem tudom, hogy a középiskolás diákok jelen vannak-e itt, most? Például van-e kapcsolata az Ady Körnek az iskolai önképző körökkel? Itt vannak-e a Fáklya szerkesztői? Nem tudom. Itt vannak-e a színészek? Itt vannak-e nyomdászaink, akik nélkül nem képzelhető el – az ő betűvető tudásuk, az ő korrektúrájuk, az ő szedésmunkájuk nélkül – a jövő, a mi irodalmi jövőnk.

Tehát ilyen értelemben, előadások szervezésével, az adott lehetőségekből kiindulva az adott lehetőségeket kell tudni elérni. A többi kérdés föltevése helyes, legföljebb – hogy úgy mondjam – a levegőben marad, és nekem kicsit az az érzésem, hogy nem helyes, hogyha bizonyos nagyon fontos és a nemzetiség életébe vágó dolgok csak irodalmi körökben, és nem a közélet hivatalos fórumain hangzanak el. Én annak idején mint a Magyar Népi Szövetség alelnöke hozzászóltam ahhoz, hogy... (*néhány szó hiányzik*)...

...megértve azt, hogy a fiatal íróknak a lázadozása, igényemelése milyen fontos, hogy ők stílust törnek, stílust robbantanak, képzeteket kavarnak, neoavantgardizmusukkal tüntetnek. De ugyanakkor ne veszítsék el mint írók a széles olvasóközönséggel való kapcsolatukat.

Egy vers, amely az anyanyelv óvására int – gondolok a két világháború közötti versekre, Reményik Sándornak versére, vagy a munkásoldalon Nagy István vagy Józsa Béla hozzászólásaira anyanyelvi kérdésekhez a Vásárhelyi Találkozón – egy vers esetleg többet tesz, és több szülőt vesz rá arra, hogy a lehetőségeivel éljen gyermekei iskoláztatása kérdésében például, mint hogyha magunk között fortyogunk, és hagyjuk mentére a dolgokat – másutt.

Nekünk itt a közügyiség és a szellemiség kapcsolatáról volt témakörünk, azt kérem, hogy – ha valaki még hozzászól – erre térjen vissza.

Sall László munkás: A folytonosság ürügyén hangzott el a harmadik Forrás-nemzedékről, hogy ők azok, akiket nem ért meg a közönség. Na most ehhez kapcsolódna két kérdésem.

Az egyik egy gyász hírral kezdődik: A nemközléstől letört szívvel tudatjuk, hogy szeretett diáklapunk, a *Diákszó* papírhiány következtében tizennegyedik, 1980-as száma már nem jelenik meg. A gyászoló író diákság nevében a volt írószerkesztőség tagjai.

Ez az egyik. Ezt is biztos ki lehet védeni azzal, hogy nem erre készült az előadó, de azt hiszem, hogy ez egy nagy probléma, hogy egy diáklap egyszerűen papírhiány következtében nem jelenik meg. Később lehet azzal is érvelni, hogy időben nem gyűlt össze az anyag addig, míg lett volna papír, de hát az egyiptomiak papíruszra írtak, és ha megnézzük, akkor biztos, hogy mi vagyunk a hibásak, mert nem írtunk eddig.

A másik kérdés az, hogy a széles tömegek megértetése céljából nem lenne-e szükséges egy hazai szemiotika megteremtése? Nálunk ez funkcióval bírna, hogy bizonyos jelentéseket köznyelvre fordítanánk. És a szemiotikusok kiválása épp a szerzők köréből kéne megtörténjen, mégpedig nem a fiatalok értelmezzék az idősebbeket, mert ez a közlés

szempontjából is nehezebb volna, hanem az előttünk járó nemzedék a mi, hát szóval nem az én vagy a velem egyidősök írásait, hanem mindig egy előbbi nemzedék a következő nemzedéknek az írásait magyarázza – az idézőjelben vett – széles néptömegeknek.

Balogh Edgár: Örvendek, hogy visszatértünk az irodalmi kérdésekhez, amiben illetékesek vagyunk.

Ami a diáklapokat illeti, az egész országban a papírhiány miatt a román újságokat, diáklapokat éppúgy, mint a magyar diáklapok kiadását átmenetileg korlátozzák, vagy megszüntették. Ugyanakkor azonban tanönyveink, új szakiskolai magyar tankönyveink vannak készülöben. Éppen Nagyvárad az a város, ahol ezek a kitűnő, új tankönyvek készülnek, új szótáraink készülnek, és örömmel jelenthetem, hogy most nyomják itt, Nagyváradon a tizenegy éve várt Romániai Magyar Irodalmi Lexikon első kötetét 47.000 példányban. Tekintve, hogy sikerült iskolai segédtankönyvnek minősíteni, és így jelenik meg ilyen nagy, szép példányszámban. Kérem, ez egy lehetőség, amelyben majd önök saját maguk is találkoznak saját magukkal, mert hiszen az Ady Körről vagy az Ady múzeumról is szó van; ott, ebben a három héten belül, azt hiszem, megjelenő könyvben – ha le tudja gyártani a cég – megtalálják az illető címszót.

Megint csak szerény vagyok, és megint csak a lehetőségek ostromát hirdetem.

Ami a szemiotika kérdését illeti. Persze jó volna, hogyha a fiatalok a maguk sokszor érthetetlennek tűnő írásaikat jobban megmagyaráznák az olvasóközönségnek. De nem tudom, hogy nem-e célszerűbb olyan írásokat is írni, amelyek a kísérleti telepből kirajzva a tömegeknek is szólnak? És nem kell hozzájuk magyarázat. Mert mi, nyelvészek, irodalomtörténészek megértjük a fiatalokat, és jól tudjuk azt, hogy sok zavar mögött milyen alap gondolat rejlik, a rejtjelezett irodalom, a metaforás irodalom a fiatalságnak milyen új ambícióit hozza magával. Nem a szakközönségnek kell megmagyarázni, és nem is a széles közönségnek. A szakközönség megérti ezt a kísérleti irodalmat, ezzel szemben a széles tömegeknek úgy kell tudni végre írni, hogy a széles tömegek azt a verset megértsék, szeressék.

Zudor János egyetemista: Az enyém személyesebb kérdés lenne egy két nemzetiség és nemzet, sőt három nemzet életében vett közéleti emberhez, hogy milyen érzés reprezentálni?

Balogh Edgár: Őszintén szólva nem eléggé értettem meg a kérdést. Legfeljebb talán egyik értelme az volna, hogy én kit képviselek?

Hát megmondom őszintén: saját magamat. Nyugdíjas vagyok, író ember vagyok, írásaimmal fejezem ki magam, semmiféle közéleti szerepem 1949 óta nincsen.

De miután magam – az egyéniségemben, múltamban, gondolkodásom fejlődésében mindig a népemért akartam tenni, cselekedni, és a népemen át a népek testvériségéért éltem, éppen ezért úgy érzem, hogy a magam kifejezésével hozzá tudok járulni mind a magyarság önkifejtéséhez, közéleti kifejlődéséhez, mind a híd szerep jövőbeli még jobb vagy tökéletesebb megvalósításához, azokhoz a helyzetekhez viszonyítva, amelyeket átmenetileg élünk. A szocializmusnak jövője van. És ebben a jövőben hinni a fiataloknak még szentebb feladata, mint nekünk, öregeknek, akik már csak az örökségátadásban tudunk maholnap gondolkozni.

Tőke Csaba újságíró: Kezdeném azzal, hogy nekem nagyon tetszett a Balogh Edgár előadása, rendkívül kerek volt, jól fogalmazott, a dolgok a helyükön voltak, és egyfajta intelemnek, továbbélésre buzdításnak fogtuk fel – azt hiszem – többen is a teremben, nagyon jóindulatú és nagyon sokirányú, és a gondolatok egész sorát fölvető buzdításnak.

Éppen ezért szeretnék eloszlatni egy esetleges félreértést – gondolok itt konkrétan a Tóth Karcsi és később a Molnár Jancsi hozzászólására vagy a másokéra is, nem valami – nem emlékszem pontosan a kifejezésre, de – nem valami akár nemzetiségi, akár állampolgári sérelemnek az itteni felsorolása vagy pláne számonkérése lehetett volna, hanem pontosan ezeknek a kérdéseknek és ebben a nagyon szépen megfogalmazott, nagyon szépen elénk tárt és elénk adott buzdításnak a szeletekre szedése – mondanám én, de kicsit durva kifejezés –, szóval a lehetőségnek, a lehetőség felhasználása igényének a felboncolása. Érzésem szerint bizonyítékaként annak – és elnézést kérek, ha ez esetleg nem mindenkinek az egyetértésével találkozik – bizonyítékaként annak, hogy felnőtt az az ifjúság, amelyik már nem éri be pusztán a buzdítás bármilyen jól megfogalmazott és szép tényével, hanem nagyon kíváncsi a megvalósítási lehetőségre.

És én mind a Tóth Karcsi kérdéseiben, ahol egyébként – érzésem szerint megint csak – azt a bizonyos interjút pusztán azért használta fel, és rendkívül jól, hogy az idevágó, illetve az ezzel az előadással kapcsolatos kérdéseit feltegye, mondhatnám én: felkészült Balogh Edgárból, ami sokkal több, mint egy irodalmi köri részvételi igény, hanem már-már egy riporter igény, és amiért – szerintem – csak elismeréssel lehet adózni annak, aki ennyi időt és energiát áldoz az ilyesmire, folytatva a többiekkel, semmiféle – én személy szerint azt hiszem, mások se – sérelem-adagolást nem látok, vagy pláne, mondom, Balogh Edgártól független kérdések megoldását számonkérni bárkitől is nem akarták, pusztán azt: az igen szép, igen lelkes és mindenképpen tiszteletreméltó buzdításhoz konkrét megvalósítási lehetőségeikre szerettek volna rátapintani.

Még zárójelben: az a tény, hogy nem ez az első találkozó – amint ön is mondta –, valószínűleg nem is a második, ahol egy ilyen tényleg nagyon jó előadás egy csomó kérdést szül – említett példát is – a lehetőségnek egy csomó más irányát, vagy ugyanabban az irányban csak többsíkú felbontást, vagy egyáltalán felbontását igényli, az azt jelenti, hogy ez valahol nem Ady-köri vagy nagyváradi sajátosság. Hanem hozzátartozik a dolgok rendjéhez.

És befejezésképpen én azon töprengök, úgy töprengök önmagamnak, hogy ha azt az igen frappáns öt kérdést, amit annak idején – mit tudom én – bárhol, bármikor Balogh Edgár feltett, ha most feltenné mindannyiunknak, vajon rajtam vagy rajtunk múlna-e, hogy mind az ötre igennel válaszoljunk.

Balogh Edgár: A nyugodt hang tetszik, s valami félreértést én is el akarok oszlatni. A legtávolabb áll tőlem, hogy akár Tóth Károlynak, akár Molnár Jánosnak vagy Duma Istvánnak ne adjak igazat. Én igazat adok nekik. Csak leszegeztem azt, hogy minden problémának, minden közügyi probléma megoldásának valahol illetékessége, helye van, és ez a kör, és ez a keret, amelyben a közügyiség és irodalom kapcsolatáról beszélünk, az konkrétan ezt jelenti, amit a cím is mondott. Tehát én nem letagadtam, vagy eltagadtam vagy elhallgattam olyasmit, ami az irodalom és a közügyiség közti kapcsolaton kívül probléma, föladat, baj, felelősség, hanem – hogy úgy mondjam – a válaszaiban igyekeztem eligazítani, elcsatornázni olyan kérdéseket, amelyek megoldása sem személyemen, sem a jelenlevőkön nem múlik, hogy olyan helyek felé irányítsák az ilyen problémákat, ahol illetékes és döntő tényezők az ilyen kérdésekben dönthetnek.

Én csak egyet szegezek le. Hogy optimizmus-e, azt nem tudom. De hogy reális a fölfogásom, azt vallom egy életen át: mindig az illetékes helyen kell megmondani azt, ami új föladat. A szocializmus állandóan új és új föladatokat állít föl, és nemrég éppen az államfő magyarázta meg, hogy ellentmondások születnek a szocializmusban, ezeket meg kell tudni oldani. Úgy, hogy én nem visszautasítottam a felszólalásokat, csak eligazítottam azt, hogy mit hol, hova kell irányítani. Míg nekünk továbbra is marad a föladatunk, ha ez volt a témakör,

hogyan az irodalmunkat, az irodalmi életünket hogyan tudjuk adott lehetőségek – itt is szerény voltam – a lehetőségek fölhasználásával kiszélesíteni a szélesebb tömegeink felé.

Varga Gábor: A magam részéről akkor, zárószavakként, első sorban meg kell köszönjem Balogh Edgár professzornak a fáradságot, hogy eljött hozzánk, meg kell köszönjem az előadást, és azt is, hogy ezt az eléggé szeletekre, alapos szeletekre szedést itt – hogy mondjam – mégis megpróbálta a maga módján analizálni, irányítani.

Be kell valalnom, hogy akkor, mikor három vagy négy héttel ezelőtt felvetődött a professzor úr meghívása, nem ezzel a témával akartuk meghívni. Lévén, váradiak vagyunk, nekünk is fülünkbe jutott az, hogy egy tizenegy év óta vajúdo lehetőségünk végre konkrét valósággá fog válni, tehát szedik, javítják, korrektúrázzák, és nyomásra készen áll, sőt talán már nyomják is a Romániai Magyar Irodalmi Lexikont. Még egyetemista voltam, amikor a szerkesztés megkezdődött. Hát mi azt kértük volna, hogy erről beszéljen a professzor úr.

Professzor úr, itt a levele, nagyon szépen megválaszolta, hogy erről a lexikonról, amíg piacon nincs, nem beszél.

Nos, zárjam én azokkal a szavakkal, hogy viszontlátásra ősszel, professzor úr, vagy itt, vagy az Irodalmi Kerekasztalon, téma: a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon.

- - -